

PERSONALITATEA LUI MATEI AL MIRELOR ÎN CONTEXTUL CULTURAL DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA

VICTOR PETRESCU

Pe lângă literatura cu caracter religios (traduceri, compilații sau chiar opere originale), în sec. XVII asistăm la un fenomen nou și anume la laicizarea culturii, istoriografia secolului reflectând și ea, stângaci încă, acest fenomen.

În acest context se desfășoară și activitatea lui Matei al Mirelor, figură importantă prin erudiția sa, prin activitatea de cronicar, de verficator și de scriitor religios de la începutul secolului al XVII-lea. Prezența acestui învățat grec (născut în Pogonia, districtul Epir, probabil în anul 1550, an acceptat de majoritatea istoricilor noștri literari) nu e singulară, deoarece în perioada respectivă mulți cărturari greci sint întâlniți desfășurându-și activitatea la Țirgoviște, București, Iași.

Desăvârșindu-și cultura istorică și teologică la Constantinopol, călătorind în Rusia (1595—1597) și Polonia (1600), unde are ocazia să cunoască cultura slavonă, vine în Țara Românească, stabilindu-se la Țirgoviște, în timpul domniei lui Radu Șerban. Data venirii în Țara Românească nu se poate stabili precis, fiind determinată între sfârșitul verii anului 1603 și înaintea lui decembrie 1605, când este numit mitropolit al Mirelor de Lychie (Asia Mică). Au existat păreri, ca cea a lui Constantin Erbiceanu, care susținea anul venirii sale la Țirgoviște ca fiind 1600, ceea ce ni se pare cronat, deoarece în acel an călătorește în Polonia, desăvârșindu-și cunoștințele de ordin istoric¹.

Cert este faptul că el se afla la Țirgoviște la sfârșitul anului 1605².

Voievodul Radu Șerban îi dă egumenia uneia din cele mai mari mănăstiri ale timpului, Dealu.

De acum înainte îi întâlnim semnătura pe diferite acte oficiale ale cancelariei, fiind un frecvent participant la divanele domnești.

Edificator pentru aprecierile favorabile de care se bucură din

1 Constantin Erbiceanu — *Tetraevanghelul lui Coresi*, București, 1898, p. 7.

2 Dan Simonescu, *Le chroniqueur Mathieu de Myre*, în „Revue des études sud-est européennes”, p. 83.

partea domnilor este și faptul că, în 1614, cînd Radu Mihnea hotărăște ca superiorii mănăstirilor să fie de origine etnică românească, pentru Matei al Mirelor se face excepție, rămînînd pînă la moarte (1624)³ egumen al mănăstirii Dealu.

A fost martorul incursiunilor făcute în Țara Românească în 1610—1611 de Gabriel Báthory⁴, în timpul cărora a fugit la mănăstirea Bistrița, ascunzîndu-se într-o peșteră, împreună cu starețul⁵. Revenind la Dealu, în ultima perioadă a vieții, în afara preocupărilor literare, întocmește diferite regulamente pentru administrarea interioară a mănăstirii, preluate apoi ca model de organizare de alte mănăstiri din Țara Românească.

Prin întreaga sa activitate el s-a afirmat ca un reprezentant marcant al aristocrației clericale, cu o puternică influență la curtea prinților, dar în același timp ca un om plin de solitudine pentru suferințele claselor de jos⁶.

Scrișul său se referă la istoria politică și religioasă a românilor, pe care are ocazia s-o cunoască în profunzime. Se dovedește astfel un subtil cronicar al timpului.

Opera prin care rămîne în istoriografia vremii este „*Istoria celor petrecute în Țara Românească începînd de la Șerban-Vodă, pînă la Gavril-Vodă*”⁷. Are o deosebită importanță, prin larga difuzare pe care a cunoscut-o, precum și prin ideile pe care le conține. Este singura descriere a evenimentelor petrecute în Țara Românească în perioada 1602—1618.

Între 1618—1620, Matei al Mirelor este cel care prelucrează istoria sa în proză, creînd o nouă operă în versuri, „*Istoria celor săvîrșite în Ungro-Vlahia începînd de la Șerban-voievod pînă la Gavril voievod*”. Materialul factual este însă același.

La opera sa adaugă o compunere parenetică „*Sfaturi către Ale-*

3 Dan Simonescu, *ibid.*, loc. cit.

4 Unul din contemporani a notat, cu culoare roșie, pe fațada absidei bisericii Dealu, de pe latura de sud, împrejurările în care a fost jefuită mănăstirea de „vasele și odăjdiiile ei, cînd a venit Bator Gabor” (se pare că însemnarea aparține chiar lui Matei al Mirelor).

5 *Istoria literaturii române*, vol. I, Ed. Academiei R. S. R., 1964, p. 283.

6 Dan Simonescu, *ibidem*, p. 85.

7 Ediția din 1672 a operei, după care vom face exemplificările de rigoare, a fost publicată de E. Legrand în „*Bibliothèque grecque vulgaire*”, Paris, 1891, vol. II, p. 231—277, în 1324 versuri. În forma aceasta, versificată, ea este o adaptare a cronicii scrise în proză. Deci sînt cunoscute două variante ale cronicii: cea în proză și cea versificată.

În „*Tezaur de monumente istorice*”, vol. I (1862), p. 327—352, A. Papiu — Ilarian, cu o traducere românească mai liberă, folosește aceeași sursă — varianta E. Legrand.

„*Andru Iliș*“ (între 1616—1618), sub influența certă a „Învățăturilor lui Neagoe Basarab“, pe care mulți istoriografi consideră că le-a cunoscut și le-a tradus în grecește. (N. Iorga, M. T. Berza, D. Russo, Dan Simonescu, Alexandru Piru). Textul acestei compuneri a fost integrat „*Istoriei*“, din care face parte.

Ni s-a mai păstrat „*Povestirea pe scurt despre neașteptata cădere din domnie a lui Șerban-vodă, zis și Radul și despre venirea în Țara Românească a lui Radu-voievod, fiul lui Mihnea*“. Această povestire în proză se oprește cu descrierea evenimentelor în 1613. A fost descoperită și editată de N. Iorga.⁸

Opera scrisă în grecește, larg răspândită, a făcut din el unul din cei mai populari scriitori greci postbizantini.

Nefăcînd o analiză a operei, vom reliefa totuși cîteva din ideile care se desprind din lectura „*Istoriei*“ sale, subliniind contribuția pe care a adus-o la dezvoltarea și răspîndirea unor idei progresiste pentru acel timp. Cronica sa o putem încadra în rîndul lucrărilor dedicate domnilor, care descriu fidel acțiunile întreprinse de aceștia. Ne sînt înfățișate, sub influența concepțiilor religioase și a poziției de clasă a autorului, evenimentele din timpul domniilor lui Radu Șerban, Radu Mihnea și Alexandru Iliș, frămîntările politice interioare prin care trecea Țara Românească în primele două decenii ale sec. al XVII-lea, luptele duse pentru apărarea țării, prezentate pe fundalul tabloului realist al mizeriei în care trăia poporul, în vizibil contrast cu luxul claselor dominante.

Concepția despre viață, despre evenimentele contemporane autorului, iese pregnant în evidență din lectura celor „orecare consilie ce am datu pre-luminatului domnu Ion Alexandru cîndu se afla în scaunulu domnescu“. Sfaturile adresate domnului Alexandru Iliș privesc personalitatea domnului țării, creînd portretul său moral. Se recomandă ca domnii să fie drepti judecători, să nu-și calce jurămîntul, să nu-și calce din cuvînt, să nu fie mîndri, ci să țină o dreaptă măsură în purtarea lor.

Iată cum este redat în cronică sfatul, adresat domnului, de a nu-și ieși din cuvîntul dat : „din cuvîntul ce ai dat, niciodată să nu ieși ; vorba ce vei scoate din gura ta să fie adevărată, dreaptă și neclintită. De ai promis ceva cuiva, să nu-l refuzi, nici să-ți iei îndărăt vorba ce ai vorbit : căci e rușine mare ca vorba domnului să fie de rîs ca o minciună. Cuvîntul unui domnitoriu e piatră nestimată, și tocmai ca și dînsa se cade să fie tare și prețioasă“¹⁰.

8 N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, București, 1898, p. 44—51.

9 După „*Tezaurul de momente istorice pentru România*“ de A. Papiu Ilarian, București, 1862, p. 353.

10 *Istoria celor petrecute în Țara Românească — Matei al Mirelor* — în „*Tezaurul de monumente istorice pentru România*“ de A. Papiu Ilarian, București, 1862, p. 358.

Atitudinea patriotică este reliefată de idei ca : „se cade să se păzească bine și hotarele țării” ; „domnul să fie în pace cu vecinii lui”.

„Încă un lucru, pre-luminate doamne, se cade să mai faci : țină pace cu toți vecinii tăi ; pe regii ce se învecinesc cu tine fă-i prin înțelepciunea ta să țină pacea... Nimic nu folosească domnilor toate bunurile câte au, dacă nu le consacră pentru pacea și fericirea țării lor”.

I se dă de asemenea sfaturi să fie milostiv și iubitor față de cei săraci : „Multor săraci, multor sărace, cu toate că n-au cu ce să trăiască, le e rușine să ceară ; asupra acestor nenorociți varsă mai ales mila ta... Vei fi răsplătit cu sănătate, fericire, avuții nenumărate, ca să le împarți la cei în lipsă ; și nu te va lăsa niciodată să cazi în nenorocire, ca să poți milui pre săraci”¹¹.

Domnul trebuie să-și plătească datoriile făcute : „de ești dator ceva, plătește totul până la o para” ; să edifice școli, să facă punți și fântâni pentru călători ; să judece „după dreptate și adevăr” pe cei condamnați.

Edificator pentru ideile sale, legate de cristalizarea societății feudale, a instituțiilor sale, este pasajul din cronică prin care se susține necesitatea școlii, ca mijloc primordial de instrucție și educație : „edifică școală unde să învețe oamenii carte ; fundează institute unde să poată trăi cât învață carte și unde să-și afle traiul și învățătorii înșiși ; dă acestora tot ajutorul ce poate da domnia... Deschide prin mila ta școală de unde să se răspîndească lumina în țara ta”¹².

„Istoria” a fost folosită pentru descrierea perioadei 1602—1618 în cronicile românești de mai târziu : „Letopisețul cantacuzinesc” și „Cronica Bălenilor”. Sînt cunoscuți și cîțiva plagiatori ai cronicii. Dintre aceștia amintim pe : Antim Diacrusis, Ignatie Petritzis, preotul Sinadinos¹³.

Prin întreaga sa activitate, Matei al Mirelor se înscrie în rîndul „cronicarilor de limbă greacă din țările române, care se inspiră din viața politică și socială, povestind evenimente ale istoriei noastre, scriind opere despre profilul moral și material al prinților români... cu o ideologie propice reformării statului feudal român”¹⁴.

Deși scrisă în grecește, cronica lui aparține literaturii române prin fondul său profund național, talentul de istoriograf al lui Matei al Mirelui dîndu-ne pagini dense de viață istorică, politică, economică și spirituală a Țării Românești în primele decenii ale secolului al XVII-lea.

11 Ibidem, p. 337.

12 Ibidem, p. 365.

13 Ibidem, p. 371.

14 *Istoria literaturii române*, op. cit., p. 354.

15 Dan Simonescu, *ibidem*, p. 81.